

ТИЦЬКА Я.О.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін факультету права
та економіки,
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 341.29

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.84>

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ЕВОЛЮЦІЯ КАТЕГОРІЙ НАУКОВОГО ПОШУКУ

У статті авторка підкреслює, що суттєві питання міжнародно-правової взаємодії щодо наукової діяльності, досліджень та пошуку досі не отримали сучасного формату та системного виміру, релевантних предмету всебічного відображення у вимірі сучасного міжнародного права.

Авторкою доведене, що дослідження змісту та специфіки феномену міжнародно-правового регулювання наукової діяльності та наукової співпраці неможливо проводити без першочергового визначення феномену науки та, відповідно, наукової співпраці та співробітництва.

При цьому наразі відсутні узагальнюючі роботи у вимірі теорії права або міжнародного права, які б містили відповідний напрям доктринального пошуку та надали б відповідний загально визначений глосарій, які можна було б використати для більш практичних напрямів.

Предметом статті є міжнародно-правовий вимір еволюції ключових категорій наукового пошуку, насамперед власне феномену науки, а її метою стало визначення особливостей розвитку сприйняття самої категорії науки у сучасній доктрині для подальшого опрацювання її універсального відображення у міжнародному праві в контексті вимог системності, розвитку та класифікації.

У статті системно проаналізоване виклики та парадокси, з якими зіткнулася глобальна доктрина у спробах надати універсальне визначення науці та окреслити її функціональні ознаки та відмінні характеристики. Доведене, що за умов відсутності визначення науки у загальній теорії права чи у міжнародному праві відповідний доктринальний пошук спостерігається насамперед у історії та у соціології науки.

Оскільки універсальними мовами сучасного міжнародного права є англійська та французька то саме відповідний смисловий конструкт категорії «science», подібний для обох цих мов став ключовим для відмовного пошуку. Відносна молодість цього терміну як універсальної характеристики дослідницької діяльності, його неповна тотожність з поняттями науки у інших мовах міжнародного спілкування, та наявність інших термінів подібного чи близького змісту безперечно впливають на загальні підходи до регулювання наукової діяльності в універсальному та регіональному міжнародному праві.

Ключові слова: міжнародне право, наука, наукові дослідження, історія науки, соціологія науки.

Tytska Ya.O. International Law and the Evolution of Categories of Scientific Research

In the article, the author emphasizes that the essential issues of international legal interaction regarding scientific activity and research have not yet received a modern

format and systemic dimension relevant to the subject of comprehensive reflection in the dimension of modern international law.

The author proves that research into the content and specifics of the phenomenon of international legal regulation of scientific activity and scientific cooperation cannot be conducted without a primary definition of the phenomenon of science and, accordingly, scientific cooperation and collaboration.

At the same time, there are currently no generalizing works in the dimension of legal theory or international law that would contain the appropriate direction of doctrinal search and would provide an appropriate generally recognized glossary that could be used for more practical directions.

The subject of the article is the international legal dimension of the evolution of key categories of scientific research, primarily the phenomenon of science itself, and its goal was to determine the features of the development of the perception of the category of science itself in modern doctrine for further elaboration of its universal reflection in international law in the context of the requirements of systematicity, development and classification.

The article systematically analyzes the challenges and paradoxes that the global doctrine has encountered in attempts to provide a universal definition of science and outline its functional features and distinctive characteristics. It is proven that in the absence of a definition of science in the general theory of law or in international law, the corresponding doctrinal search is observed primarily in the history and sociology of science.

Since the universal languages of modern international law are English and French, it is precisely the corresponding semantic construct of the category “science”, similar for both of these languages, that has become key issue for the relevant search.

The relative youth of this term as an universal characteristic of research activity, its incomplete identity with the concepts of science in other languages of international communication, and the presence of other terms of similar or close meaning undoubtedly affect the general approaches to regulating scientific activity in universal and regional international law.

Key words: *international law, science, scientific research, history of science, sociology of science.*

Вступ. Суттєві питання міжнародно-правової взаємодії щодо наукової діяльності, досліджень та пошуку досі не отримали сучасного формату та системного виміру, релевантних предмету всебічного відображення у вимірі сучасного міжнародного права. Дослідження змісту та специфіки феномену міжнародно-правового регулювання наукової діяльності та наукової співпраці неможливо проводити без першочергового визначення феномену науки та, відповідно, наукової співпраці та співробітництва.

При цьому наразі відсутні узагальнюючі роботи у вимірі теорії права або міжнародного права, які б містили відповідний напрям доктринального пошуку та надали б відповідний загальноновизнаний глосарій, які можна було б використати для більш практичних напрямів.

Тому предметом статті є міжнародно-правовий вимір еволюції ключових категорій наукового пошуку, насамперед власне феномену науки, а її метою стало визначення особливостей розвитку сприйняття самої категорії науки у сучасній доктрині для подальшого опрацювання її універсального відображення у міжнародному праві в контексті вимог системності, розвитку та класифікації.

Для досягнення такої мети варто системно проаналізувати виклики та парадокси, з якими зіткнулася глобальна доктрина у спробах надати універсальне визначення науці та окреслити її функціональні ознаки та відмінні характеристики. Крім того необхідно дослідити відповідний доктринальний пошук, який спостерігається насамперед у історії та

у соціології науки та провести його аксіологічний та порівняльний аналіз. Це дозволить у наступному визначити ключові виклики та парадокси, з якими тепер зіткнулася Україна у вимірі еволюції двостороннього договірної регулювання наукового пошуку.

Для досягнення мети й завдань роботи у доцільному та достовірному науковому дискурсі варто відзначити специфічні та водночас й особливі аспекти нормативної, програмної та політико-правової регламентації процесів, моделей та механізмів наукових досліджень у контексті еволюції відповідних доктринальних поглядів. Для цього у науковій роботі авторкою було застосоване формально-правовий програмний, прогнозний, герменевтичний, порівняльний та системний методи.

Серед робіт сучасних українських дослідників описана вище проблематика згадувалася у роботах Б.В. Бабіна, К.В. Громовенка, С.В. Ківалова, але системних, комплексних та монографічних досліджень цих питань досі не здійснювалося. Загалом феномен науки у онтологічному, аксіологічному та гносеологічному вимірах досліджували насамперед у роботах європейських та американських авторів з історії науки та соціології науки [9, р. 45]; [7, р. 165], основний масив яких сформувався протягом ХХ сторіччя, хоча перші системні дослідження такого характеру наявні й у працях ХVIII ст., таких як, прикладом, монографія Жоржа Кув'є «Історичний нарис прогресу природничих наук» [2].

Серед іншого, можна визначити роботи у цій площині таких авторів, як Джозеф Агассі, Пітер Ачінштайн, Баррі Барнс та Девід Блур, Герберт Баттерфілд, Генрі Бауер, Джон Д. Бернал, Джон Х. Брук, Джозеф Бен-Давід, Чарльз К. Джилліспі, Вестфал Кеннет, Томас Кун, Росс Мак-Дональд, Казем Сагед-Заде, Джордж Сартон, Трюїкена Оссенблока та Брюса Хевлі.

Джеймс Секорд констатував, що «наука створювалася протягом тисячоліть людьми з різноманітними культурними традиціями. Такі види діяльності, як експеримент, виникли в аптеках, кухнях і ремісничих майстернях епохи Відродження; еволюційна теорія спіралася на джерела, починаючи від розведення овець і закінчуючи економікою людських популяцій; астрономія виникла в результаті спроб прочитати небесну мову зірок» [17].

Професор історії науки Уільям Пірс, досліджуючи розвиток «протонауки», вказує на тривалий історичний розвиток насамперед астрономії, а також математики, «з особливою витонченістю в геометричних і алгебраїчних техніках», та й медичної науки, на прикладі цивілізації Китаю, Індії та Месопотамії, античних Греції та Риму, а також ісламського світу [12]. Лоррейн Дастон констатує щодо цього, що історія науки – це «не лише історія сучасних природничих і гуманітарних наук, але й досучасні та незахідні традиції знання та навчання» та «оскільки він лежить на перетині гуманітарних і природничих наук про людину, вона була та залишається осередком міждисциплінарних досліджень» [3, р. 243].

Уільям Пірс наводить приклади міжнародного наукового обміну, як у форматі мирного запозичення наукових знань, отриманих у інших державах, так й порядку наукового знання як воєнного трофею, приводячи приклади завоювання римлянами грецьких держав та іспанської реконквісти арабських держав з ХІІ сторіччя [12]. Л. Дастон щодо цього вказує, що «наука, яка часто прагнула встановити універсальні стандарти, тісно пов'язана з історією імперій, від Ассирії, Єгипту та Америки до Китаю та Індії», «була на службі князівських дворів, військових та інших центрів влади» [3, р. 243].

Д. Ліндберг констатує, що «частини отриманих у результаті стародавніх і середньовічних знань були, з практичної точки зору, ідентичними тому, що всі сторони тепер вважають справжньою наукою», наводячи приклади «планетарної астрономії, геометричної оптики, польової біології або природної історії, а також певні галузі медицини», та констатує, що «античні та середньовічні види діяльності... є предками сучасних наукових дисциплін і, отже, невід'ємною частиною їх історії» [10, р. 116].

Як додає Уільям Пірс, на найпростішому рівні «наука» (англ «science») це «пізнання світу природи», де «є багато закономірностей, які людство повинно було визнати для виживання з моменту появи *Homo sapiens* як виду». Він наголошує, що «наука, визначена просто як знання природних процесів, є універсальною для людства та існує з самого початку людського існування» [12].

Інші історики науки констатують, що саме слово «наука» («science») «вживається в середньоанглійській мові з 14 століття в значенні «стан знання» та було запозичене з англо-норманської мови як суфікс «-science», який був запозичений від латинського слова «scientia», що означає «знання, обізнаність, розуміння». Це іменник, похідний від латинського «sciens», що означає «знати», на думку цих дослідників, походить від латинського «sciō», теперішнього відмінка «sciē», що означає «знати» [16].

Професор Біргер Хьорланд з Університету Копенгагена щодо цього вказує, що англійське слово «наука» походить через французьку мову від латинського «sciē» (знати) і «scientia» (знання) [6, р. 474].

Девід Ліндберг, досліджуючи розвиток науки з стародавніх часів до завершення Середньовіччя, підкреслює, що «перш ніж ми зможемо відповісти на ці запитання, нам потрібне визначення «науки», те, що виявляється напрочуд важко знайти». Цей автор каже, що «словникове визначення, згідно з яким «наука» це організоване, систематичне знання матеріального світу... виявляється настільки загальним, що мало допомагає», ставлячи фундаментальне питання, «чи ремісничі традиції та технологія мають значення для науки, чи науку та технологію слід відрізнити одна від одної», оскільки «перша присвячена теоретичним знанням, друга – їх застосуванню» [10, р. 118].

Аарон Гаспарік констатує, що «люди, які практикували «науку» під час наукової революції, не розглядали свою роботу як науку, як ми бачимо її в сучасному розумінні, а також не вважали себе вченими», бо сам англійський термін «science» «навіть був винайдений лише через сто років після смерті Ньютона». Він вказує, що навіть наукову діяльність, яку практикували у XVI-XVIII сторіччях, «звичай називали «природною філософією» (англ. «natural philosophy») і вона охоплювала теми, які ми сьогодні не вважаємо предметом науки»; цей автор пропонує вживати до наукового пошуку, якій відбувався до Новітніх часів термін «наука» «анахронічно... як синонім терміну «природна філософія»» [5, р. 347].

Історики науки констатують, що «те, що сьогодні називають наукою (і вченим), раніше здебільшого називали філософією (і філософом)». Наголошується, що уперше термін «вчений» («scientist») запровадив Вільям Уевелл у 1834 році щоб описати людину, яка вивчає структуру та поведінку фізичного та природного світу шляхом спостережень та експериментів [6, р. 475]; [1, р. 19]; [11, р. 811]. Л. Дастон щодо цього додає, що слово «науковець» (англ. «scientist») є сучасним, бо датується XIX століттям та «часто визнається особливим типом морального авторитету, пов'язаного з ідеалами відстороненого досвіду та нейтральної об'єктивності» [3, р. 245].

Сучасними істориками науки наводиться думка Дороти Росс стосовно історичного розвитку зв'язку між словами «наука» і «філософія» та їхнім змінним значенням, за якою, попри давність цих термінів, вони набули свого нинішнього значення лише в XIX ст. Констатується, що у попередні періоди «відповідні практики не вважали себе розділеними на окремі табори, або, принаймні, не так, як ми визнаємо сьогодні» та що «багато з того, що ми зараз називаємо філософією, мовчазно сприймалося як належна частина науки», але протиставлялося марній «шкільній метафізиці» університетів [6, р. 476]; [14, р. 45].

Більш того, історики науки зазначають, що основне значення англійського «science» з середини XIX століття звужено до природничих наук, виключаючи, наприклад, гуманітарні науки, які отримали окремі англійські терміни «humanities». Як констатує Л. Дастон, на це звуження вплинула ієрархія наук Огюста Конта двохсотрічної давнини, у якій лише деякі галузі досягли стадії «позитивного знання» [3, р. 241].

При цьому визнається, що «слово наука в інших мовах має дещо інші значення», та наводиться приклад німецького слова «Wissenschaft», що включає гуманітарні науки та філософію, та що «це обмежене значення англійського слова, однак, часто є проблемою також для англійських авторів, які потім вирішують використовувати англійське слово в ширшому значенні» [6, р. 477]; [3, р. 242].

Водночас, оскільки у міжнародному праві категорія науки з'явилася насамперед у часи XX сторіччя, коли панування спочатку франкомовного, а потім подібного англійського

термінологічного апарату автентичних правових джерел вбачається тотальним, це питання має принципове значення для нашого дослідження.

Пауль Гойнінген-Хюне додає з цього питання, що «стосовно дисциплін, охоплених терміном «наука», «не тільки всі науки в (англійському) стандартному розумінні повинні бути включені, а саме природничі науки, але також математика, соціальні науки, гуманітарні науки та теоретичні частини мистецтва», констатуючи, що до певних завдань пошуку «немає відповідного єдиного англійського терміну для позначення цього широкого розмаїття дисциплін», посилаючись при цьому на німецьку категорію «Wissenschaft», та визнаючи, що «інші автори, які займаються дослідженнями подібного масштабу і стикаються з такими ж труднощами, також вдаються до дуже широкого використання терміну «наука», тобто англомовного «science» [6, р. 478]; [8, р. 112].

Анрі Пуанкаре у оприлюдненій в 1905 р. праці «Наука та гіпотези» визначав, що «для поверхневого спостерігача наукова істина неприступна, логіка науки непогрішна; і якщо вчені іноді помиляються, то це тому, що вони не зрозуміли правил гри», що «є джерелом певності в науці» та сприймається як «роль експерименту та математики».

Водночас, додавав цей науковець, «замість спрощеного засудження ми повинні з особливою ретельністю вивчити роль гіпотези», окремі з яких «є гіпотезами лише на вигляд і зводяться до визначень чи прихованих умовностей». «Від них, справді, науки черпають свою суворість; такі є результатом необмеженої діяльності розуму, який у цій сфері не визнає жодних перешкод», додавав цей дослідник, визнаючи різочу відмінність від справжньою природою науки та її соціальним, та, відповідно й юридичним сприйняттям [13, р. 12–15].

Казем Сагед-Заде констатував десять років тому, що «може бути несподіванкою, що досі немає згоди щодо того, що таке наука. Хоча спроби охарактеризувати або навіть визначити це мають довгу історію, сягаючи аж до Аристотеля, лише британський емпіризм XVII і XVIII століть запропонував певні критерії для відмежування науки від ненауки та псевдонауки», підкресливши що «наука є надто складним явищем, щоб охарактеризувати її одним простим критерієм розмежування», та що «багатокритеріальна концепція науки буде необхідною для визначення ступеня її складності» [15, р. 816], [6, р. 479].

Водночас, додає У. Пірс, «визнання закономірностей не вичерпує повного значення науки. По-перше, закономірності можуть бути просто конструкціями людського розуму», бо «люди роблять поспішні висновки», а «розум терпіти не може хаосу, тому буде закономірності навіть тоді, коли їх об'єктивно не існує» [12]. С. Фуллер визначає, що «наука» це «також, і, можливо, більш впізнаваний, конкретний іменник, специфічний набір практик, чий унікальний доступ до реальності служить стандартом, за яким можна оцінювати інші практики (і їх практиків)» [4, р. 65]. А Едвард Вільсон пропонує визначення науки як «систематичної дисципліни, яка будує й організовує знання у формі перевірених гіпотез і передбачень про Всесвіт» [18, р. 78].

Д. Ліндберг додає, що «якщо тільки теоретичні знання вважаються справжньою наукою, тоді нам потрібно вирішити, які теорії (або які типи теорій) проходять перевірку», ставлячи риторичне питання, «чи астрологія та парапсихологія, обидві переповнені теоріями, вважаються науками» [10, р. 119]. При цьому У. Пірс розглядає науку як «знання природних закономірностей, яке піддається певній мірі скептичної строгості та пояснюється раціональними причинами» [12].

Висновки. Таким чином, за умов відсутності визначення науки у загальній теорії права чи у міжнародному праві відповідний доктринальний пошук спостерігається насамперед у історії та у соціології науки. Оскільки універсальними мовами сучасного міжнародного права є англійська та французька, то саме відповідний смисловий конструкт категорії «science», подібний для обох цих мов став ключовим для відмовного пошуку.

Відносна молодість цього терміну як універсальної характеристики дослідницької діяльності, його неповна тождність з поняттями науки у інших мовах міжнародного спілкування, та наявність інших термінів подібного чи близького змісту безперечно впливають

на кагальні підкоди до регулювання наукової діяльності в універсальному та регіональному міжнародному праві.

Відображення такого роду категоріального апарату у подальшому розвитку договорів України про науково-технічне співробітництво має стати предметом окремого наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Bernal J.D. *Science in History*, new ed., 4 vol. London, Faber & Faber, 2010. 398 p.
2. Cuvier G. *Rapport historique sur les progrès des sciences naturelles depuis*. Paris, 1789. 412 p.
3. Daston L. History of Science. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2nd Ed. London, 2015. P. 241–247.
4. Fuller S. *Science*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998. 356 p.
5. Gasparik, A. Science. Not Just For Scientists. A Historiographical Analysis of the Changing Interpretations of the Scientific Revolution. *Constellations*. 2013. Volume 4. Issue 2. P. 345–358.
6. Hjørland B. Science, Part I: Basic Conceptions of Science and the Scientific Method. *Knowledge Organization*. 2022. Volume 48. Issue 7-8. P. 473–498.
7. Hjørland B. The Foundation of Information Science: One World or Three? A Discussion of Gnoli. *Journal of Documentation*. 2018. Volume 75. P. 164–171.
8. Hoyningen-Huene P. *Systematicity: The Nature of Science*. New York, Oxford University Press, 2013. 306 p.
9. Klaus B.J. 2021. *A Theory of Communication and Justice*. Milton Park, Routledge. 2021. 318 p.
10. Lindberg D. C. *The Beginnings of Western Science*. Chicago, University of Chicago Press, 2008. 480 p.
11. MacDonald R.G. Science and Philosophy. *Companion to the History of Modern Science*. Ed. by Robert C. Olby, Geoffrey N. Cantor, John R.R. Christie and M. Jonathon S. Hodge. London: Routledge, 1990. P. 799–815.
12. Pearce W.L. History of science. *Encyclopaedia Britannica*. 2024. URL: <https://www.britannica.com/science/history-of-science/The-rise-of-modern-science>
13. Poincare H. *Science and Hypotheses*. New York: The Walter Scott Publishing Co., 1905. 305 p.
14. Ross D. *The Origins of American Social Science*. New York, Cambridge University Press, 1991. 508 p.
15. Sadegh-Zadeh K. 2015. On the Concept of Science. *Analytic Philosophy of Medicine*. Handbook. 2nd edition. Dordrecht, Springer, 2015. P. 856–865.
16. Science. *Merriam-Webster Online Dictionary*. Archived 2019. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/science>
17. Secord J. What is the history of science? *FBA*. 2021. URL: <https://www.thebritishacademy.ac.uk/blog/what-is-the-history-of-science/>
18. Wilson E.O. *Consilience: The Unity of Knowledge*. New York, Knopf Doubleday P.G., 1999. 384 p.

